

ENZO TRAVERSO

marksistler ve
yahudi sorunu

YAZIN YAYINCILIK

Enzo Traverso
Marksistler ve Yahudi Sorunu
Bir tartışmanın tarihi (1843-1943)

Fransızca orjinalinin adı: Les Marxistes et La Question juive. Histoire d'un débat (1843-1943)
© 1990 La Brèche-PEC
Kitap almandan Ayşe Tekin tarafından çevrildi.
Fransızcasından gözdeng eçirildi.
Pirre Vidal Naquet'nin önsözü, İkinci Baskıya Önsöz ve Sonsöz fransızcadan Utku Uraz Aydın tarafından çevrildi.

Yazar hakkında:
1957 yılında İtalya'da doğan Enzo Traverso Cenova Üniversitesi'nde ve Paris'te Ecole des hautes études en sciences sociales'de tarih okudu. Halen Amiens Üniversitesi'nde görev yapmakta.
Traverso'nun İtalya'da *Il Ponte* ve *Movimento Operaio Socialista*, Fransa'da *Critique Communiste*, *L'Homme et la Société* ve *Les Temps Moderns* ve A.B.D.'de *Science and Society* gibi çeşitli dergilerde yayınlanmış makalelerinin yanısıra Yahudiler ve Almanya. *Auschwitz und "jüdisch-deutsche Simbiose"*, Berlin 1993; *Siegfried Krauer. Itineraire d'un intellectuel nomade*-Paris 1994.
Mario Kessler-Theodor Bergmann'la birlikte *Ketzer im Kommunismus-Alternativen zum Stalinismus*, Mainz: Decaton 1993, Theodor Bergman ve Gert Schäfer'le birlikte *Leo Trotzki -Kritiker und Verteidiger der Sovietgesellschaft-* Mainz: Decaton 1993. adlı yayınlanmış kitapları var.

ENZO TRAVERSO

Yahudi Sorunu ve Marksistler

Bir tartışmanın tarihi (1843-1943)

Önsöz:
Pierre Vidal-Naquet

Türkçesi:
AYŞE TEKİN

YAZIN YAYINCILIK

Kapak fotoğrafı:
1943'te Varşova gettosunda sivil yahudiler alman asker-
lerine teslim oluyorlar.
600 bin kişiden aralarında önde gözükken çocukt da
olmak üzere, yalnızca 60 bini sağ kalabilecek,

ISBN 975-7178-40-3
Enzo Traverso
Yahudi Meselesive Marksistler

Özgün adı:
Les Marxistes et La Question Juive

Türkçede ilk baskı: Ekim 2001

Türkçesi:
Ayşe Tekin
Utku Uraz Aydın

Kapak:
İnci Batuk

Baskı:
Kitap Matbaası

Yazın Yayıncılık
Asmalı Mescit Sok. 13/9
Tünel - İSTANBUL
Yazışma:
PM 224 Beyoğlu - İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Önsöz: Yahudi Prizması ve Marksist Prizma.....	9
İkinci Baskıya Önsöz.....	25
Giriş.....	29
1. Marx ve Engels.....	42
2. Orta ve Doğu Avrupa'da Yahudi Marksist Aydınlar.....	63
3. Alman ve Avusturya Marksistler (1880-1920).....	93
4. Yidişlik (Jiddishkeit) Mi Siyonizm Mi?.....	132
5. Rus ve Polonyalı Marksistler.....	173
6. Yahudiler ve Rus Devrimi (1917-1937).....	197
7. Gramsci ve Yahudi Sorunu.....	206
8. Walter Benjamin'in Mesihçi Materyalizmi.....	215
9. Weimar'dan Auschwitz'e.....	238
10. Halk Sınıfı Teorisi: Abraham Léon.....	265
Sonuç.....	288
Sonsöz: Frankfurt Okulundan Ernest Mandel'e Marksizmin Auschwitz Karşısındaki Soruları ve Çıkmazları.....	288
Kısaltmalar.....	325
Kavramlar Sözlüğü.....	327
Tarih Düzünü.....	329
Bibliyografya.....	336

“Ve ölenlerin hırıltıları, susuzların çıldırtan çığlıkları sonsuzluğun ulvi sesizliğinde yankılanıyordu. ‘Ah bu sonsuzluğun ulvi sessizliği’, çığlıkların duyulmadan kaybolduğu bu sonsuzluk o kadar güçlü ki, getto için kalbimin en küçük kıvrımında bile yer bulamıyorum: dünyada bulutlar, kuşlar ve insanların olduğu her yer benim memleketim.”

Rosa Luxemburg

Mathilde Wurm'a mektup (1917)

“Bugün yahudiler teori ve pratikte yanlış toplumsal düzenin ürettiği yoketme arzularını kabartan bir grup. Kötüler tarafından en kötü ilan ediliyorlar. Böylece aslında seçkinleşiyorlar.”

Max Horkheimer / Theodor W. Adorno

Aydınlanmanın Diyalektiği (1947)

“Bu büyük devrimcilerin hepsi kolay incinen kişiliklerdi. Yahudi olarak bir anlamda kökleri yoktu, diğer yandan kültürlerinin entelektüel geleneği ile sıkı bağları ve yaşadıkları dönemin en asil çabalarına katkıları vardı. Ne zaman dini hoşgörüsüzlük ya da milliyetçilik yükselse, fanatikler ve dar kafalılar galip gelseler, ilk kurbanlar onlar oldular. Yahudi hahamlar tarafından afaroz edildiler, hıristiyanların takibatına uğradılar, mutlakiyetçi hükümdarlar ve askerleri tarafından kovalandılar, sözde demokrat burjuvaların nefretini kazandılar ve sonuçta kendi partilerinden de atıldılar. Hemen hepsi yurtlarından edildiler ve bazen yazdıkları alevlerin kurbanı oldu.”

Isaac Deutscher

Çözülemeyen Yahudi Sorunu (1958)

Önsöz

Yahudi prizması ve marksist prizma

Enzo Traverso'nun çalışmasından, 1989 yılının başında Michael Löwy benden o güne kadar adını duymadığım bu İtalyan araştırmacının *Marksistler ve Yahudi Meselesi* konusundaki tezinin jürisine katılmamı istediği vakit haberdar oldum.

Bu teklifi, özellikle liberter yahudilik¹ konusundaki çalışmalarından dolayı Löwy'ye duyduğum saygıya karşın, *a priori* bir heyecan duymadan kabul ediyordum. Üstelik ne marksizm ne de yahudi meselesi konusunda uzmandım, ne var ki, otuz küsur yıldır, kendi resmi çalışma alanım –Antik Yunan– dışına o kadar çok çıktım ki, bu ciddi bir gerekçe oluşturamazdı.

Bugün, bu jüriye katılmayı kabul edişimin, muhtemelen bilinçsiz nedenlerinden birinin çalışmanın isminde yattığını düşünüyorum: marksizm değil marksistler. Burada çoğulun kullanılması masum değildir. Marksizm, kuşkusuz, bir olmak isteyen ama olamayan bir doktrindir. Bunun sonucu da, ya anlaşmazlıkların hasıraltı edilmesi ya da hakim düşünceden ayrılanların ihraç edilmesi olmuştur. Marksistler ise, siyasi hasımlarından çok birbirleriyle çatışan, bu doktrine ve bu ideolojiye çok farklı güdüler ve yorumlarla bağlanan erkekler ve kadınlardır.

Sonuç olarak Enzo Traverso'nun çalışmasını okudum, ve bizim akademik lehçemizde söylediği gibi tez savunmasının günü 5 Mayıs 1989 geldiğinde, bunun bir kitap olarak yayınlanması dileğimi derhal ilettim. Dinamik bir yayıncı sayesinde bu dileğim bugün gerçekleşiyor.

¹ I. Michael LÖWY, *Rédemption et Utopie. Le judaïsme libertaire en Europe centrale*, PUF, Paris, 1988.

Bu kitabın erdemlerinden ilki –birçok erdemi var ama bu, bir anlamda kurucu olanı– terimin her anlamıyla, laik olmasıdır.

Kimileri, Yahudi tarihinin, hem gerçeğin hem de hayalin sırasına göre yazgısını çizdiği, gerçek ya da hayali cemaatin üyelerine ait olduğunu düşünüyor. Kuşkusuz hiçkimse, Yahudileri kendi tarihlerinden ayıramaz, ancak kimsenin de bu tarihi kendisine sakladığı bir alan haline getirmeye hakkı yok. Bir insan grubunun yazgısını, ona karşı asgari bir sempati duymadan, hatta belli bir özdeşleşmenin imkanlarını yaratmadan anlatmanın mümkün olmadığı şüphe götürmez. Enzo Traverso, örneğin Yidiş dilini okumayı öğrenerek bu imkanları yaratmıştır. Böylece, kendisi hem sempatiye hem de mesafeye sahiptir, ki onlar olmadan hiçbir tarihsel çalışma da mümkün olmaz. Bunun aksini iddia etmek bugün ancak bir Yunan Antik Yunanistan'ın tarihini yazabileceğini düşünmek anlamına gelir, ki bu da yunanca bilmeden bu tarihi yazmak istemek kadar saçmadır.

1843-1943: Enzo Traverso'nun çalışmasını çerçeveleyen bu iki tarih ne anlama geliyor? Onlar, hem ideolojiktir (kelimenin en rafine anlamıyla), hem de somuttur, yani toplumsal, politik, hatta askeridir.

1843, genç Marx'ın, *Annales Franco-Allemande*'da *Zur Judenfrage* (Yahudi meselesi üzerine) denemesinin, yani "Bruno Bauer'in *Die Judenfrage* denemesi üzerine" makalesinin yayınlanma tarihidir. Hegelci solun içerisindeki bu karanlık tartışma bugün tümüyle unutulmuş olacaktı, ve bunu da hak ederdi, eğer tartışmacılardan biri, tam da bu karanlıktan çıkıp Karl Marx, "*maestro di color che sanno*" haline gelmeseydi, en azından bu imzayı taşıyan herşeyin bir parça nüfuz taşıdığını düşünenlerin gözünde. Marx'ın bu metni antisemit bir metin midir? Bir metni, onun ne şekilde kullanıldığına, ve bugün bizde bıraktığı etkiye bakarak değerlendirmek gerekseydi, kuşkusuz "evet" cevabını vermemiz gerekirdi. Bu gençlik yazısının fransızca yapılan son baskısı, ikinci Dünya Savaşı tarihinden büyük katliam gerçeğini silmek isteyen o aşağılık küçük çetenin destekleriyle gerçekleştirilmemiş midir?² Onu 1843'teki çerçevesi içinde ele aldığımız vakit bize özellikle, neredeyse salt ideolojik, sektlerin resmi

söylemiyle, basma kalıp ve beylik sözleriyle yazılmış ve gerçekliklerden –özellikle de Doğu Avrupa *Yiddishland*'ının varlığından– inanılmaz biçimde bihaber görünmektedir. Bu bir kez hatırlatıldıktan sonra –ve Enzo Traverso bunu layığıyla yerine getiriyor–, bu metnin Bruno Bauer'e³ karşı ve apaçık bir biçimde Yahudilerin siyasi özgürleşim hakkını savunduğunu söylemek gerekir; her ne kadar bu özgürleşim genç Marx'a, tasarladığı programda mevcut olan, toplumun bütünü'nün özgürleşimi karşısında radikal biçimde yetersiz gelse de.

1943: Abraham Léon imzasını atan, ve 1944'de Auschwitz'de ölecek olan eski sionist bir belçikalı troçkist, *Yahudi Meselesinin Maddeci Kavranışı* adlı denemesini tamamlar. Bu kitap, *Yiddishland* ve *Yiddishkeit*'in yokoluşundan önce, bu tuhaflığı marksist bir açıdan kavramak için son bir teşebbüstü: "Yahudi halkının", tarihe karşı değil de tarihle birlikte varlığını sürdürmesi. Bilindiği gibi, 1942 ve 1943'te yaşananlar salt ideolojiye dayanmıyordu. Tarihin, hani derler ya, bir ironisi de, Doğu'da yürütülen ve o aralar hızlanmış olan savaşın –Léon'un metni hemen hemen Stalingrad çarpışmasıyla eşzamanlıydı– hitlerciler tarafından, sanki tek bir bütünmüşcesine, ayırım gözetilmeden Yahudilere ve marksistlere karşı yönlendiriliyor olmasıydı. Oldukça sorunsal bir dizim oluşturan "Yahudi-marksist" dizimi, nazilerin büyük ölçüde gerçekleştirmiş olan Yahudileri yok etme girişimini, önce Doğu'da sonra da Batı'da tamamlamak için etkili bir formüldü.⁴ 1943 aynı zamanda, marksist militanların, solcu siyonistlerin ve Bund⁵ üyesi antisyonistlerin temel bir rol oynadığı Varşova Gettosu ayaklanmasının (Nisan-Haziran), ve de isyancıların gözün-

2. *Annales d'histoire revisionniste*, no:5 (été-automne 1988), ss.5-29. Çerçeve için benim şu kitabıma bkz: *Les Assassins de la mémoire*, La Découverte, Paris, 1987.

3. E. Traverso'nun alıntılacağı parçanın çevirisi J. Molitor'undur ve Bauer'in denemesinin bir çevirisiyle birlikte yayınlanmıştır (coll. 10/18, UGE, 1968). Bu basımda yanlışlıkla çevirinin J.-M. Palmier'e ait olduğu belirtilmiş.

4. Bkz Arno J. Mayer'in kitabı: *Why did the Heavens not darken? The Final Solution in History*, Pantheon Books, New York, 1989. Bu önemli kitabın tüm postullarını paylaşıyorum, ama temel analizleri beni ikna etti.

5. Bund: Polonya, Litvanya ve Rusya Yahudi işçileri genel birliği; Yahudi, marksist ve anti-siyonist işçi hareketinin en önemli gücü.

de bile marksizmin acı bir alayı gibi görünen “Berlin’de Devrim” sloganıyla başlayan Treblinka kampı isyanının yılıydı (Ağustos).

1843, kuşkusuz sadece Marx’ın denemesinin tarihi değildir. Batı’da, tam olarak da Fransa’da, Temmuz monarşisi, 1791’de Kurucu Meclis tarafından tanımlanan ancak sonradan Napolyon tarafından ertelenen Yahudilere yönelik özgürleşim programını hayata geçiriyor. Louis-Philippe iktidarı altında, hahamlar da katolik ve protestan papazlar gibi devlet bakımı almaya başlıyorlar, ve din doktorları olmaksızın çıkıp Yahudi papazları haline geliyorlar. Yine aynı burjuva kralın döneminde, en uç eşitsizlik olan, yargılanan yahudilerin ve tanıklarının, adalet karşısında özel bir yemini, *more judaico*’yu⁶ söylemeleri zorunluluğu kalkıyor.

Bu aynı zamanda modern antisemitizm tarihinde de önemli bir dönemdir, nefret, İsa’nın katillerinden, “finans feodalitesi”ne kayıyordu; bu kesimi Fourier’nin⁷ öğrencilerinden Alphonse Toussenel için Rothschildler kadar, Cenevre’nin protestan bankacıları da simgeleyordu. Bu canlı tartışmalara rağmen, hiçbir şey Yahudilerin özgürleşimine yönelik Fransız modelini, yani ulusun bünyesinde gerçekleşen bu özgürleşimin ilerleyişini ciddi biçimde engelleyemezdi. Henüz salt bir “coğrafi ifade” teşkil eden komşu ülke İtalya’da ise Yahudiler, Piemontais’ler, Lombard’lar veya Toscan’lar gibi İtalyan oluyorlar. Bir özgürleşim programıyla eşit haklara kavuşturulmuyorlar, birer İtalyan olarak kendilerini özgürleştiriyorlar.⁸

Oysa son derece farklı bir dünya da mevcuttu. 1843’te, Rusya Yahudileri, yani asıl olarak Polonya Yahudileri çok ciddi bir tehdit ile karşı karşıydılar. Çar I. Nikola’nın bir fermanı imparatorluğun batı sınırı boyunca elli kilometrelik geniş bir bölgeden dışarı atılmalarını

6. “Yahudi adetlerine göre”. Bu ant sinagoglarda, haham ve kasabanın sulh yargıcının önünde okunurdu. Bu uygulama Yargıtay’ın 3 mart 1846 tarihi bir kararı ile kaldırılmıştır.

7. *Les Juifs rois de l'époque. Histoire de la féodalité financière*, Paris, 1845; kitap 1846’da, sonradan da Drumont’un ilk başarılarının ardından 1886’da (Marpon ve Flammarion’dan) yeniden basıldı.

8. Bkz bu kitabın VII. bölümünde Arnaldo Momigliano tarafından 1934’de yapılan ve Gramsci tarafından alıntılanan ve onaylanan analizleri.

emrediyordu. Buna karşı tepkiler Koenigsberg’in Yahudi cemaati tarafından başlatılıyor. Bu cemaat Prusyalı yani Alman’dı, ve tüm Alman Yahudi cemaatları gibi Fransız Devrimi’nin etkilerinden yararlanmışlardı. Koenigsberg’den, protestolar tüm Batı’ya yayılır ve, Frankfurt’ta, Viyana’da, Londra’da ve Paris’te, Rotschild ailesi bu tepkiyi sahiplenerek hükümetlere baskı yapar. Sonuç olarak ferman uygulanmaz, ancak Çar’ı vazgeçiren nedenlerin neler olduğu kesin olarak öğrenilemez.⁹ Ancak, yahudilik, antisemitizm ve Yahudi meselesi karşısında marksizmin tavırları konusunda, şu çift ve çelişkili veri gözönünde bulundurulmadan herhangi bir şey anlamak mümkün değildir: Fransa, İtalya ve Büyük Britanya’nın “asimile” Yahudilerini, *Yiddishland*’ın Yahudilerinden ayıran büyük bir uçurum vardır, dilsel, kültürel ve ulusal bir uçurum. Ama öte yandan da onları birbirine bağlayan bir şey vardı, öyle ki Dreyfus olayı Paris’ten Moskova’ya, Beilis¹⁰ olayı da Kiev’den Londra’ya yankılanıyordu.

Birşey, ama ne? Din mi? Bu laik yüzyıl boyunca birçok Yahudi ondan koptu. Ama bununla birlikte hiçbir ilkesel engel, Bordeaux’lu veya Paris’li bir Yahudi’nin “israelit” bir Fransız olmasını önleyemedi. Yahudi milliyetçiliği mi? Avrupa’nın batısında neredeyse hiç yok. Ancak Rus İmparatorluğu’nda, ya da bir ölçüde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda özellikle de Galiciya’da, ya siyonist bir biçim altında, ya Bund içinde veya ona bağlı örgütler aracılığıyla, yahut da “bölgeci”¹¹ hareketler içerisinde ciddi biçimde gelişebiliyordu. Milliyetçiliklerin bu gelişimi, teorik olarak Doğu Yahudileri ile Batı Yahudilerini kökten ayırmalıydı.

İki temel etken, bana göre, Fransız Devrimi sonucu ortaya çıkan modellere karşı, ortak bir aidiyet duygusunu muhafaza etmiş hatta geliştirmiştir. Birincisi, açık olarak antisemitizmdir, XIX. yüzyılda ye-

9. Burada Michael Graetz’den esinleniyorum, *XIX. yüzyılda Fransız Yahudileri*, Le Seuil, Paris, 1989, ss.122-123.

10. Kiev’de yaşayan bir Yahudi, 1911 bir ritüel cinayet işlemekle suçlanmış ve beraat etmiştir.

11. Doğu Avrupa işçi hareketinin bir akımı, (yerleşmek için Filistin’i seçen) siyonizme karşı, bölge temelinde dayalı ulusal Yahudi rönesansını savunuyordu (bkz. bölüm IV).

ni biçimler alan ve Hitler ile radikal biçimlere ulaşan "judeofobi" -Yahudi düşmanlığı-. Alman diktatörü için Yahudilerin inançlı olup olmamalarının, çeşitli uluslara yahut kendi milliyetçiliklerine bağlı olmalarının pek bir önemi yoktu. Kendilerine karşı duyduğu bu nefretin, onlar için birleştirici bir değeri vardı.

İkincisi, birincisine bağlı olarak, bu çeşitli cemaatler, yerel ulusal değerlerden giderek etkilenerek oldukları yerde bir tecrit hali yaşamıyorlar; aralarında iletişim kuruyorlar ve en önemlisi göç ediyorlar, bir çoğu Amerika'ya tabii, orada çok cemaatli bir topluma uyum sağlıyorlar; küçük bir azınlık ise Filistin'e yöneliyor, -bugün bildiğimiz sonuçlarla- orada "bir ulusal yuva" kurmak üzere; ama hepsinden çok Avrupa'nın, hatta imparatorlukların içlerine yerleşiyorlar. XIX. yüzyılda Viyana, Sigmund Freud'ün babası gibi Moravia'dan veya Lemberg'den (Ukrayna'da, bugünkü adıyla Lviv, Habsburg Galıçyası'nın eski başkenti) gelen Yahudilerle dolar. Orada eskilerden beri yaşayan yahudi cemaatleriyle yeni göçmenler arasındaki ilişkiler sevgi dolu olmaktan uzaktı, ve "İsraelit Fransızlar" veya " Musevi mezhepli Almanlar"ın aşağılamalarına maruz kalan göçmen yahudilere ait tanıklıkların sayısı çoktur, ne var ki bu göç hareketi, düşüncelerin veya kimi zaman da, marksizmin beslendiği isyanların dolaşımını sağlamaktan geri kalmamıştır.

Enzo Traverso'yla aynı ülkeden olan İtalyan yazar Primo Levi'nin yazdığı ve 1943'te işgal altındaki SSCB'de başlayan bir romanında, bir sovyet Yahudisi şu soruyu sorar: "Kim bilir, İtalya'da Yahudi var mıydı? Eğer var idiye de, bunlar oldukça garip Yahudiler olmalıydılar: bir Yahudiyi bir gondol içerisinde veya Vezüv'ün tepesinde nasıl düşünebiliriz?"¹² Romanın konusu oluşturan tam da kavranılamayacak ilişkilerin kurulmasıdır, ve kahramanlarının bir kısmı en sonunda kendilerini İtalya'da bulacaklardır, Primo Levi ise, ters istikamete, Auschwitz'in yolunu tutmuştu. Bir İtalyan Yahudisinden bir Rus Yahudisine, karşıtlıklar, prizmanın tüm nüanslarının içerisinde kazanıyor. Bu konuya geri dönmem gerekecektir.

¹² Primo Levi, *Se non ora quando?*, Einaudi, Torino, 1982 (fransızcası *Maintenant ou Jamais*, coll. 10/18, Christian Bourgeois, 1989, s.63).

Enzo Traverso'nun kitabı hakkında, onun "laik" bir kitap olduğunu söyledim, ve şimdi de bu sıfatı açıklama vakti geldi. Aslında marksizm ve yahudilik arasındaki ilişkiler konusunda, her biri de dini olan iki yorum mevcut. Bazıları için yahudiliğin bir nevi devrimci bir özü vardır, bu iyi ya da kötü yorumlanabilir. Örneğin, peygamberleri sosyalizmin ataları olarak gören Ernest Renan tüm eserlerinde bu mantığı sürdürmüştür: "Atina veya Isparta'da köleliğe karşı hiçbir tepki yükselmezken, Kudüs'te herkes adalet tutkunuydu."¹³ Bernard-Lazare da 1894'te *Antisemitizm, Tarihi ve Nedenleri* kitabını aynı mantıkla işleyecektir. Bu kitap, birok antisemit nesline ve mesyanik kefareti liberter sosyalist ütopya ile özdeşleştiren birçok modern peygambere rehberlik etmiştir.¹⁴ Bu kitabın VIII. Bölümü'nde incelenen Walter Benjamin bu insanlardan biri olmuştur, en büyüklelerinden biri, ve Gershom Scholem ile diyalogu, ki o ulusal yolu seçmiştir, bugün bile acı bir ses vermektedir.¹⁵

Yine bu mantıkla, ama tam ters yönde düşünüyordu, Maurras'tan Hitler'e kadar olası tüm nüanslarla, Avrupalı milliyetçiler. Onlar, Yahudilikte ve Yahudilerde geleneksel toplumları çözecek, yıkacak unsurlar görüyorlardı.

Bu özcü düşüncenin, tüm özcü düşünceler gibi, aldatıcı olduğunu söylemeye gerek yok. Tarihsel koşullar tarafından yaşadığı toplumlarda hep desteksiz olan, ezilen bir azınlığın, kendi özgürleşimi ile toplumsal altüst oluşu özdeşleştiren düşünürler ve ideologlar ürettiği tespitini yapmak ayrı bir şeydir; bu aynı azınlığın Babilon'a karşı da ayaklansa, Roma'ya karşı da, her daim devrimci umudun taşıyıcısı olduğunu söylemek ise çok daha farklı bir şeydir. Ve eğer *Exode* -Yahudilerin göçü- çeşitli kurtuluş hareketleri için bir düşünce modeli oluşturduysa da, bu, kendisinin bile, ve temel ilkesinden itibaren, on-

¹³ *Oeuvres completes*, Calmann-Levy, Paris, 1953, VI, s.715; metin 1891 tarihlidir.

¹⁴ Bunlar M. Löwy'nin yukarıda andığımız kitabında incelenmiştir.

¹⁵ Bkz. Walter Benjamin, G. Scholem, *Briefwechsel (1933-1940)*, Suhrkamp, Frankfurt/M, 1980; ve G. Scholem'in kitabı, *Walter Benjamin. Geschichte einer Freundschaft*, Suhrkamp, Frankfurt/M, 1975 (fransızcası: *Walter Benjamin. Histoire d'une amitié*, coll. Diaspora, Calmann-Levy, Paris, 1979).

dan esinlenenler ile karşılaştırılabilecek bir hareket olduğunu göstermez.¹⁶ Peygamberlerin öğretisinin, tarihsel durumların mantığına zor direndiğini, ve ezilenlerin, sıra kendilerine geldiğinde ezenler olabileceğini görmek için gözlerimizi açmamız yeter. Werner Sombart'ın düşündüğü gibi, Yahudiler ne kapitalizmi ne de devrimi icat etmiştir.

Bunun tam zıt bir açıdan, bizzat Marx'ta ve sosyalist harekette temel bir antisemitizmin var olduğunu söylemek de doğru değildir -ki Enzo Traverso bu mitin de hesabını görmekte zorlanmıyor-. Günümüz Yahudiliğinde muhafazakâr akımların hakim olduğundan beri, yani milliyetçi Yahudiliğin olumlanışından ve zaferlerinden beri (bu olay hakkında vicdanın kaçınılmaz gecikmişliği ile birlikte), bu efsane, diğerinden daha da sert bir şekle büründü. Bunu görebilmek için, *Commentary*¹⁷ gibi bir dergiyi açmak yeterlidir. Bu efsane kimi temel verileri unutmaktadır. Eğer antisemit bir sosyalizmin var olduğu doğruysa da (ki çoğunlukla bu marksist değildi), işçi hareketi, genelinde, baskıdan çok özgürleşim yönünde ağırlığını koymuştur. Eski siyasi ve toplumsal düzenin temsilcisi sınıflardır, en uzun süre boyunca en basit hak eşitliği fikrine direnenler. Drumont'un sosyalist hayranları olmuştur. Kendisi dahi, kimi trajikomik yönlerle, modernite karşısında dehşete düşen bir muhafazakârdı. Rus Devrimi, imparatorluğun Yahudilerini o denli radikal biçimde özgürleştirmiştir ki, düşmanları ve bazı yandaşları tarafından bir Yahudi devrimi olarak görülmüştür.

Hemen hemen simetrik olan bu iki mitolojiyi bir kenara bıraksak da, marksistler ile yahudiler arasında herşeyin ütopyaların en güzelineymişçesine gelişmediğini de söylemek gerekir. Tarihsel gerçeklik, nadiren mükemmel renklere sahiptir.

Genel olarak, Enzo Traverso'nun kitabı, bir yanlış anlaşmalar yüz yılını çözümlüyor. Marx, Engels ve de öğrencilerinin büyük bir kısmı

16. Michael Waltzer'in kitabı bu postulaya dayanmaktadır: *Exodus and Revolution*, Basic Books, New York, 1985 (fransızcası: *De l'Exode à la liberté*, coll. Diaspora, Calmann-Levy, Paris, 1986).

17. New York'da yayınlanan önceleri radikal olan, ancak sonradan, özellikle Reagan döneminde çok gerici hale gelen bir Amerikan kültür dergisi.

ne XIX. ve XX. yüzyıl Avrupası'ndaki Yahudi tarihinin özgüllüğünü, ne de 1933'ten itibaren hitlerci soykırımla doruğuna ulaşacak olan tehlikeli gidişatı kavrayabildiler. Marksist çizgide bir tek düşünürün, Bund'un lideri ve kuramcısı olan Vladimir Medem'in bu temel zemin kaymasının dışında kalabildiğini söyleyebiliriz. Bu yanlış anlaşmaların trajik bir yönü vardır, ve Yahudi marksistler de bunlardan başışık tutulmamışlardır. XX. Yüzyılın ilk yarısının marksist ekollerinin en rafine olanı, Hitler'in iktidarı ele geçirendikten sonra New York'a yerleşen Frankfurt Okulu'dur. Bu sosyolog, antropolog ve filozofların büyük bir çoğunluğu Yahudilerden oluşuyordu. Savaşa kadar, hitlerciliğin antisemit boyutunu ikinci planda tutmuşlardı. Aralarından biri, Franz Neumann, 1942'de *Béhémot*'un ilk baskısını yaptığında, kitabın adını Yahudi kıyametinden ödünç alıyordu: Leviathan'ın denizlere hakim oluşu gibi, Béhémot¹⁸ da karaya hakim olan canavardır; ancak hitlerci antisemitizmin analizi hızlı ve yüzeysel biçimde yapılmıştır. Ne var ki, imha edici ırkçılığı gerçek boyutlarıyla inceleyecek olan da, Franz Neumann'ın öğrencilerinden Raul Hilberg'dir.¹⁹

Aralık 1942'de, troçkist Abraham Léon -XX. yüzyılın tüm büyük marksist liderleri arasında yahudi meselesini ve Hitler'in oluşturduğu tehdidi anlayacak bir bakışa en fazla yaklaşan kişi (ama bunu hayatının sonunda yapabilecektir) muhtemelen, Troçki'dir- *Yahudi Meselesinin Maddeci Kavranışı* kitabını bitirir. Léon, kuşkusuz, bu dramın boyutlarını kavramıştı, ne var ki akıl yürütmesini, miladımızdan iki yüzyılın önce başlayan ve ilk iki yüzyılına kadar süren apokaliptik Yahudi hareketlerine ait terimlerle yapıyor: "Yahudi sorununun bugün ulaştığı son kerte, aslında çözümün anahtarını da vermektedir. Yahudilerin durumu hiçbir zaman bu denli trajik olmamıştır, ama bu halinin sona ermesine de hiç bu kadar yakın olmamıştır."²⁰ Bir

18. Fransız basımı (coll. Critique de la Politique, Payot, 1987) açık biçimde 1942 tarihli metin ile 1944'de kaleme alınan ek'i açıkça ayırıyor.

19. Raoul Hilberg, *The Destruction of European Jews*, New York, 1985 (fransızca gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basımı: *La Destruction des Juifs en Europe*, Fayard, Paris, 1988).

20. E. Traverso gibi 1968 basımından alıntıyorum (EDI, Maxime Rodinson'un önsözü), s.175.

Tarihin tüm büyük sorunlarına bilimsel bir açıklama getirme iddiasında olan marksizm, kısa zamanda "Yahudi meselesi"nin iki bin beş yüz yıllık gizemiyle karşı karşıya gelmiştir. Yahudilerin, diasporada, yani kendi toprakları olmadan ayrı bir etnik bütün olarak varlıklarını sürdürmesi nasıl açıklanabilir? Ve aynı zaman içerisinde Yahudilere karşı düşmanlığın, en anlaşılmasız koşullarda dahi, örneğin bugün neredeyse hiç Yahudinin bulunmadığı Polonya'da bile, varlığını sürdürmüş olması nasıl açıklanabilir? (...) Enzo Traverso'nun, her açıdan dikkate değer çalışması, Yahudi meselesinin geleneksel marksist analizinin yetersizliklerinin temel nedenini ortaya çıkarıyor: "Yahudi meselesi... klasik marksist düşüncedeki kimi çatlakları açığa vuruyor, özellikle de tarih içerisinde din olgusunun önemini sezme noktasındaki yeteneksizliği, ve ulus'u kavramadaki zorluğu". Bu kusurlardan temelde Marx'ın, hele de Engels'in sorumlu olduğunu düşünmüyoruz. Bu daha çok onların tilmizlerinin büyük bir bölümünün eseridir. Enzo Traverso, tarihin her türlü tek-nedenli yorumundan kurtulmalarına yardımcı olacaktır, ama bu arada, buna paralel giden özellikle tasvirici bir eklektizme de düşmeden. Çünkü dini olguların (hatta ekonomik gelişmeye göre kısmen daha yavaş gelişen ideolojik ve kültürel olguların) sadece tespit edilmeye değil açıklanmaya da ihtiyacı vardır. Kimi katoliklerin, dinler tarihinin materyalist bir yorumuna yaklaştıkları bir dönemde, marksistlerin ondan kurtulma zamanı gelmemiştir.

Ernest Mandel

ISBN 975-7178-40-3

9 789757 178408